

Lehetséges válaszok Magyarország demográfiai kihívásaira*

Kreiszné Hudák Emese

Benda József – Báger Gusztáv (szerk.):

Jövők a gyermek – Adalékok a népességyarapodás társadalmi programjához I. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2019, 430. o.

ISBN: 978-615-5360-13-8

Az előttünk álló évtized egyik legnagyobb gazdasági-társadalmi kihívását a demográfiai folyamatok jelentik, az tehát, hogy a Magyarországon megfigyelhető természetes népességfogyás trendjét sikerül-e megfordítani vagy legalább mérsékelni a csökkenés ütemét. A magyar népesség létszáma 1980-ban még 10,7 millió főt tett ki, amihez képest az elmúlt négy évtized során, 2020 januárjáig összesen mintegy 1 millió fővel csökkent a népességszám (KSH 2020a). A népességfogyást elsősorban az okozza, hogy a termékenységi ráta jelentősen csökkent, miközben a halálozási mutatók csak kismértékben javultak, így a születések éves száma nem képes ellentételezni a halálozások miatti létszámcsökkenést. A különböző feltevéseket alkalmazó népesség-előrejelzések mind azzal számolnak, hogy a magyar népesség létszámcsökkenése és elöregedése a következő évtizedekben tovább folytatódik. Az egyes kivetítések eredményei alapján a népességszám a következő 40 évben további 0,6–1,7 millió fővel mérséklődhet hazánkban, azaz 2060-ban várhatóan a 8–9,1 millió fő közötti sávban alakulhat (Eurostat 2019; Obádovics 2018; ENSZ 2019).

A népesség létszámcsökkenésének megállításához, azaz a változatlan népességszám biztosításához 2,1 körüli termékenységi ráta elérése és tartós fennmaradása szükséges. Pozitív fejleményként értékelhető, hogy 2011 után jelentősen emelkedett Magyarországon az egy nőre jutó gyermekszám (a 2011. évi 1,23-ról 1,5 közelébe). A Kormány 2010 óta számos intézkedéssel támogatja a gyermekvállalást, amit tükröz a családtámogatásokra fordított költségvetési kiadások emelkedő összege is. A termékenységi ráta ennek ellenére 2016 és 2019 között 1,5 körüli értéken stagnált. Friss, kedvező fejlemény, hogy 2019 decembere óta a születésszám öt egymást követő hónapban emelkedett a megelőző év azonos időszakához képest. A rendelkezésre álló adatok alapján 2019. december–2020. április során össze-

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

Kreiszné Hudák Emese a Magyar Nemzeti Bank vezető közgazdasági elemzője. Email: hudake@mnbb.hu

sen 2111 gyermekkel több született a megelőző év azonos hónapjaihoz viszonyítva (KSH 2020b). A születésszám növekedése kapcsolatban állhat az egy évvel ezelőtt, 2019 februárjában bejelentett Családvédelmi Akcióteranggal. A termékenységi ráta ugyanakkor továbbra is elmarad a reprodukcióhoz szükséges 2,1-es küszöbértéktől, aminek jövőbeli emelkedéséhez – a már meglévő családpolitikai intézkedések mellett – további, célzott intézkedésekre is szükség lehet.

A „Jövönk a gyermek” című tanulmánykötet a megoldásokra fókuszál, újszerű, több területen átívelő javaslatokat fogalmaz meg a népességfogyás megállítása érdekében. A könyv a népesedési folyamatok vizsgálatokor két ponton tér el a szokásos demográfiai elemzésektől. Egyrészt transzdiszciplináris megközelítést alkalmaz, vagyis a népesség létszámcsökkenésének okait egyszerre több tudományterület (közgazdaságtan, demográfia, pszichológia, szociológia, neveléstudomány) bevonásával vizsgálja. Másrészt a kötet tükrözi a már elkezdődött szemléletváltás további igényét, azaz nem adottságként tekint a demográfiai folyamatokra, hanem változtatni szeretne azok alakulásán, és ehhez megoldásokat vonultat fel. A könyvben bemutatott javaslatok egy szakértői műhelymunka eredményeként álltak elő, amelyben több mint 200 szakértő vett részt.

A tanulmánykötet egyik fontos üzenete, hogy a jelenlegi helyzetben meghatározó szerepe van az időtényezőnek. A következő években nagylétszámú női évjáratok hagyják el a szülőképes kort, ami jelentősen csökkenteni fogja a születésszám növelésének lehetőségét hosszabb időtávon. Ezt figyelembe véve a szerzők a tanulmánykötetben bemutatott javaslatokat a megvalósítás javasolt ütemezése szerint három csoportba sorolják be: kijelölik a rövid, a közép- és a hosszú távon megvalósítandó feladatokat. A rövid távú megvalósításra javasolt intézkedések a 35–45 éves nők gyermekvállalását kívánják támogatni. A szerzők szerint ilyen, már rövid távon is eredményes intézkedés lehet a Hivatásos Szülők életpályamodell bevezetése, valamint az országos és helyi szintű demográfiai stratégiák kidolgozása.

A Hivatásos Szülő életpályamodell alapján a legalább három gyermeket nevelő szülők (anyák) főállásban otthon maradhatnak gyermekeik nevelése céljából, amihez az állam egy méltányos összegű munkabért folyósítana. Benda József írásában kiemeli, hogy a program legfontosabb célja a kisgyermekes egészséges felnevelésének biztosítása, és ezáltal a családok egységének és stabilitásának megteremtése. A szerző az új életpályamodell egyrészt arra alapozza, hogy egy 2017-ben készült, a 35–44 éves korosztály gyermekvállalási hajlandóságát vizsgáló kérdőíves felmérés eredményei szerint a megkérdezettek 25 százaléka szeretne még legalább egy gyermeket. Másrészt a program létjogosultságát támaszthatja alá az a megfigyelés is, miszerint a korábbi évtizedekhez képesti alacsonyabb gyermekszámban meghatározó szerepe van annak, hogy jelentősen csökkent a négy vagy több gyermeket vállaló családok száma. *Benda a nagycsaládok számának növelésében látja a megoldást a jelenlegi demográfiai problémák kezelésére.* A program bevezetése melletti érvként hozza fel

azt is, hogy azok a fiatalok, akik a nagycsaládos életformát választva a gyermeknevelést érzik hivatásuknak, nem választhatják a főállású szülőiséget anyagi okokból, ehelyett a család és a munkavállalás között kell egyensúlyozniuk. Az elemzés abból indul ki, hogy a gyermeknevelés társadalmi hasznossággal bíró foglalkozásnak tekintendő, azaz „láthatatlan” munka, így pedig bér járna érte, mint a más típusú munkavégzésért. Amellett érvel, hogy a program bevezetésével lehetségessé válhatna a társadalmi és magánérdek összehangolása, azaz nem kellene a gyermeknevelés és a munkavállalás között választani vagy megosztani az energiákat.

A Benda által leírt *Hivatásos Szülők életpályamodell a nagycsaládosoknak kíván célzott módon segítséget nyújtani*, így a harmadik vagy további gyermek érkezésekor lehetne jelentkezni a programba. Az életpályamodell keretében a szülők nem segélyt, hanem méltányos összegű munkabért kapnának az államtól, amihez munkaviszony és nyugdíjjogosultság is tartozna. A program keretében folyósított munkabér nem járna alanyi jogon a harmadik vagy további gyermek megszületésekor, hanem az állam által meghirdetett feltételek teljesítése esetén pályázhatnának az érdeklődő családok, és bizottságok döntenének a jelöltek alkalmasságáról. A gyermek első életévében csak az édesanya lehetne „főállású” szülő, a második életévtől már más családtag (például apa) is átvehetné a gyermek gondozását. A jelentkezők vállalnák egyúttal a részvételt egy olyan képzési programban, amelynek célja a családi és a gyermeknevelési ismeretek fejlesztése. A javaslat alapján három gyermek esetén a legkisebb gyermek iskolába lépéséig járna teljes összegű munkabér, ezt követően az anya részmunkaidős foglalkoztatásban elhelyezkedhetne a munkaerőpiacon. A 4 vagy több gyermekes családok a legkisebb gyermek 10 éves koráig kaphatnának teljes összegű munkabért az államtól.

A program a bevezetést követő másfél éven belül számszerű eredményeket hozhat a születésszám alakulásában a szerző értékelése szerint, és az újszülöttek száma évi 130 ezer főre emelkedhet becslése szerint. Az életpályamodell elsődleges célcsoportja a 35–44 év közötti, kétgyermekes anyák lehetnek. A kérdőíves felmérés eredményei szerint elsődlegesen azok a nők érdeklődnek a részvétel iránt, akik jelenleg is csak kisebb mértékben vannak jelen a munkaerőpiacon (például részmunkaidősök, anyasági ellátások igénybe vevői). A program egyik fontos eleme a monitoring: folyamatosan nyomon követnék a belépő családok számát régiók, járások szerinti bontásban. Erre több okból is szükség lehet: egyrészt Magyarország egyes megyéiben nagyon jelentősen eltérnek a termékenységi adatok, másrészt régiókra vonatkozó keretszámok meghatározásával célzott módon lehetne támogatni az elmaradott településeken (falvakban) élő nagycsaládokat is.

A programmal kapcsolatban felmerülő egyik fontos kérdés, hogy milyen költségvetési hatásokkal járhat a bevezetése. A költségvetési hatások alakulását a program paraméterezése határozza meg, ezen belül is elsősorban a belépők létszáma, az igénybevétel időtartama és a számukra kifizetésre kerülő munkabér összege. A ta-

nulmánykötetben bemutatott számítások alapján – gyermekszám szerint differenciálva – havi nettó 300–400 ezer forint körüli juttatást kapnának a főállású szülők az államtól az első 3 évben, ezt követően pedig 15 százalékkal csökkenne az ellátás összege. A hatások becslésekor két feltételezett forgatókönyvvel számolnak a szerzők. Az első változat alapján 10 ezer fő belépése mellett 42 milliárd forintnyi kiadás keletkezne a költségvetésben a bevezetés évében, 20 ezer fős keretszám mellett pedig 70–80 milliárd forint. A támogatás jellegéből következően a program költségvetése a bevezetést követő években emelkedne, és a tanulmány számításait közelítő becslésünk szerint széles körű, évi 11 ezer fő belépése esetén 5 év után 180 milliárd forintra, 10 év után 455 milliárd forintig futhat fel az éves költségvetési hatás. A költségvetési hatások becslése további pontosítást igényelhet.

A Hivatásos Szülő program egyes részleteinek továbbgondolásához több tényezőt is megfontolandónak tartunk. Felvetődik annak a kérdése, hogy hány évig valósítható meg ilyen ütemű létszámbővülés, figyelembe véve a potenciálisan igénylést benyújtó családok létszámát is. Kiválasztási kritérium lehet a javaslat alapján a középfokú iskolai végzettség megléte. A KSH 2018-ra vonatkozó részletes születési statisztikái alapján a legalább középfokú végzettséggel rendelkező nők 2018-ban megszületett harmadik vagy további gyermekeinek létszáma 2018-ban 11 355 fő volt (KSH 2020c), vagyis statikusan vizsgálva valószínűleg ez az érték lehet az éves igénylések maximuma. Ezek alapján a tanulmánykötetben bemutatott alacsonyabb igénylői létszámmal számoló változat lehet a realisabb. A javaslat a harmadik vagy további gyermek 18 éves koráig tenné lehetővé az anya számára az otthonmaradást. Ilyen hosszú távollét után nehézségeket jelenthet az anyák számára az újbóli munkapiaci elhelyezkedés. További hatástanulmányokra lehet szükség annak érdekében, hogy a program munkapiaci hatása feltérképezhető legyen. Emellett megfontolandó lehet a főállású szülőséghez járó munkabér évről évre történő indexálása is az inflációhoz vagy a bérek növekedéséhez kötötten, mivel ilyen hosszú időszak alatt a megállapított ellátás évről évre veszítene vásárlóerejéből. Végül, érdemben befolyásolhatják a program demográfiai sikerességét a jelentkezés feltételei és a kiválasztás folyamata. A személyes értékelés helyett célszerű lehet kiszámítható, univerzális feltételeket meghatározni, amihez a családok is igazodni tudnak a gyermekvállalás tervezésekor.

A Hivatásos Szülők program által megcélzott évi 130 ezer fős születésszám elérése nagyon jelentős emelkedést feltételez a születési statisztikákban, 2019-ben ugyanis 89 200 gyermek született Magyarországon. A KSH adatai alapján utoljára 35 éve, 1985-ben regisztráltak 130 ezer fő körüli éves születésszámot hazánkban, ebben az évben ugyanakkor még 1,85 volt a termékenységi ráta és 2,5 millió fő volt a szülőképes korú nők létszáma. Azóta több mint 300 ezer fővel csökkent a 15–49 éves nők létszáma, a termékenységi ráta pedig 1,5-re mérséklődött. A tanulmány nem jelöli, hogy melyik évre vonatkozik a 130 ezer fős célkitűzés, de figyelembe kell venni, hogy különböző létszámú, szülőképes korú női csoportok esetében eltérő születésszám

biztosítja a 2,1-es termékenységi rátát. Számításaink szerint 2030-ban 110 ezer fő körüli születésszám mellett érhető el a népesség reprodukciója (MNB 2019). A KSH (2020d) egyik tanulmánya szerint a szülőképes korú nők jövőbeli jelentősebb létszámcsökkenése miatt a jelenlegi, 90 ezer fő körüli születésszám fenntartásához 24 százalékkal kell emelkednie a születésszámnak 2033-ig, és 103 ezer fő körüli születésszám szükséges a 2,1-es termékenységi ráta 2033-as eléréséhez.

A tanulmánykötetben bemutatott további, középtávon ható javaslatok a bevezetést követő 2–3 évben növelhetik a születésszámot. Ezek közé tartoznak a gyermekvállalás növelését célzó adóintézkedések, a Nemzeti Lakásprogram bevezetése, valamint a szülőkötvény koncepciója. A lehetséges adóintézkedéseket bemutató, Szabó Ildikó által közölt írás alapján az intézményi gyermekgondozást támogató vagy működtető vállalkozások kaphatnának adókedvezményeket. Emellett javaslatot tesz arra is, hogy a házastársak közös családi adóbevallást készíthessenek francia mintára, amihez speciális támogatás társulhatna. A fogyasztási adók tekintetében az általános forgalmi adó esetében 5 százalékos áfakulcsot javasol a szerző a gyermekvállaláshoz kapcsolódó termékekre.

A tanulmánykötetben Csomós József által bemutatott *Nemzeti Lakásprogram koncepció* célja a fiatalok lakhatáshoz jutása és ezáltal a gyermekvállalás támogatása. A szerző megállapítása szerint a lakásépítések száma Magyarországon elmarad a szükséges mértéktől, és a lakáshoz jutás nehézségei miatt a fiatalok csak egyre később tudnak különköltözni, így lerövidül a gyermekvállalásra rendelkezésre álló idő. Emiatt népesedéspolitikai szempontból is fontos célkitűzés a lakáshoz jutás támogatása. A szerző javaslatai között bemutatja a Családok Otthonteremtési Kedvezményének (CSOK) bővítését, a lakáscélú szociális hozzájárulási adó visszatérítést, a lakásvásárlási saját erő személyi jövedelemadóban való figyelembevételét és az államilag támogatott bérlakás (lízing) -programot.

A tanulmánykötet a középtávon megvalósítandó feladatok körébe sorolja a szülőkötvény bevezetését. Monostori András írásában bemutatja, hogy a javaslat célja, hogy a gyermeknevelés költségei miatt kedvezőtlenebb anyagi helyzetbe kerülő szülők nyugdíjas éveikben kapjanak elismerést gyermeknevelési munkájukért. A szülőkötvény keretében az állam a felnevelt gyermekek számától függően biztosítana támogatást a szülők részére, amiből a nyugdíjazást követő 15 év során kiegészítő nyugdíjjáradékot lehetne fizetni a szülők számára. A 18 éves futamidejű szülőkötvény az első gyermek megszületésekor kerülne megnyitásra, amelyen évente egy alkalommal az állam jóváírná a gyermekszámtól függő, évi 36–240 ezer forint összegű támogatást.

A hosszú távon ható programok csoportjába azok a javaslatok tartoznak, amelyek a jövőkép biztonságát erősíthetik meg a családokban. Ide tartozik például a gyermeknevelés elismerése a nyugdíj megállapítása során, amire vonatkozóan több

javaslat is megjelenik a kötetben. Botos József és Botos Katalin pontrendszeren alapuló nyugdíjrendszer bevezetését javasolja német minta alapján. A pontok összege a keresetektől függene, egy havi átlagkereset például 1 pontot érne, és az így elért pontszámot a gyermekszám alapján lehetne tovább növelni. Giday András és Szegő Szilvia javaslata a gyermekfedezeti nyugdíj bevezetésére vonatkozik, amelyet a nyugdíjas szülők 65 éves koruktól kezdődően kapnának, és gyermekeként havi 15 ezer forint nyugdíjkiegészítést jelentene.

Ahogy a bemutatott javaslatok is mutatják, nagyon sokféle ötletet mutat be a tanulmánykötet a népességfogyás megállítása érdekében. Ezek a javaslatok egyfajta „étlapot” jelenthetnek a döntéshozók számára a jövőbeli intézkedések megtervezése során. A tanulmánykötetben megfogalmazott célkitűzés a családok megerősítése és a születésszám növelése, aminek támogatása mögött társadalmi egyetértés mutatkozik hazánkban.

Érdekes összehasonlítani a „Jövők a Gyermekek” c. tanulmánykötetben bemutatott javaslatokat a Magyar Nemzeti Bank Versenyképességi Programjában szereplő családbarát javaslatokkal. Az MNB elemzése hangsúlyozza, hogy más-más támogatások szükségesek az első, a második és a további gyermekek megszületéséhez, amelyek jól igazodnak a különböző méretű családok igényeihez (MNB 2019). A Hivatásos Szülők program ezen belül kimondottan a nagycsaládok támogatását célozza. Az MNB javaslatai valamennyi családtípust érintik, és szintén a foglalkoztatás növekedése mellett képzelik ezt el, de nem a családon belüli foglalkoztatás, hanem piaci foglalkoztatás keretében. A tanulmánykötethez hasonlóan komplex, átfogó javaslatokat mutatnak be a Versenyképességi Program családbarát javaslatai, amelyek fő területei az egészségügyi rendszer családbarát fejlesztése, a mindennapi élet támogatása a kisgyermekes családok számára és a foglalkoztatáshoz kötött családtámogatások megerősítése. A javaslatok kifejtése ennek a cikknek nem tárgya, de az érdeklődő olvasó számára érdemes lehet fellapozni az MNB programját is.

Felhasznált irodalom

ENSZ (2019): *World Population Prospects 2019*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division, United Nations. <https://population.un.org/wpp/>. Letöltés ideje: 2020. április 27.

Eurostat (2019): *EUROPOP2019 – Population projections at national level (2019–2100) (proj_19n)*. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/proj_19np. Letöltés ideje: 2020. június 15.

KSH (2020a): *Népesség, népmozgalom (1900 –)*. Központi Statisztikai Hivatal. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html. Letöltés ideje: 2020. június 15.

KSH (2020b): *Összefoglaló táblák (STADAT) – 1.1. Népmozgalom*. Központi Statisztikai Hivatal. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_wdsd001a.html. Letöltés ideje: 2020. június 15.

KSH (2020c): *Tájékoztatósi adatbázis, Népeség- és társadalomstatisztika, Népeség és népmozgalom, Élveszületés, Az élveszületések adatai járások szerint 2015-től*. Központi Statisztikai Hivatal. <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/themeSelector.jsp?lang=hu>. Letöltés ideje: 2020. április 27.

KSH (2020d): *A születések és a termékenység irányzatai és demográfiai jellemzői*. Központi Statisztikai Hivatal. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/szuletesek_termekenyseg/index.html. Letöltés ideje: 2020. április 27.

MNB (2019): *Versenyképességi Program 330 pontban*. Magyar Nemzeti Bank. <https://www.mnb.hu/letoltes/versenykepességi-program.pdf>. Letöltés ideje: 2020. április 27.

Obádovics Csilla (2018): *A népeség szerkezete és jövője*. In: Monostori Judit – Óri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népeség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, pp. 271–294. <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2740/2653>. Letöltés ideje: 2020. április 27.